

Naar de geul van haat, verbittering en bloed

Nederlandse officieren in het Midden-Oosten, 1956

drs. A. ten Cate*

Inleiding

In 1956 besloot de Nederlandse regering op verzoek van de Verenigde Naties tot deelname aan de waarnemingsmissie UNTSO (de afkorting staat voor *United Nations Truce Supervision Organization*) in het Midden-Oosten. Nederlandse militairen werden ingezet bij het internationale toezicht op de wapenstilstandslijnen rond de nieuwe staat Israël, in 1948-1949 ontstaan uit een bloedige strijd om grondgebied tussen joden en Arabieren in het voormalige Palestina.

Naar aanleiding van het kabinetsbesluit vertrokken twee officieren van de Koninklijke Landmacht in juli 1956 naar het gebied. Het was het begin van een missie die tot op de dag van vandaag voortduurt, met een personele bijdrage die in de loop der jaren opliep tot vijftien (tegenwoordig weer teruggebracht tot twaalf) militairen per jaar.

UNTSO zou uiteindelijk de langstlopende vredesoperatie van de Nederlandse krijgsmacht worden. Tot het jaar 2003 zijn er in totaal meer dan

vijfhonderd officieren van landmacht, luchtmacht en marine in diverse functies bij de VN-waarnemingsmissie werkzaam geweest.

Ooggetuigen van wereldgeschiedenis

De Nederlandse militaire waarnemers bij UNTSO waren ooggetuigen van wereldgeschiedenis. Zij waren net gearriveerd toen de Suezcrisis van 1956 uitbrak, bevonden zich in de frontlijnen toen de Zesdaagse Oorlog van 1967 ontbrandde, en maakten in 1973 de beroemde Oktoberoorlog mee. Voorts beleefden ze de Libanese burgerstrijd vijftien jaar van nabij en waren ter plaatse tijdens de Palestijnse *intifada's*, de Golfoorlog van 1991 en het moeizame vredesproces van de jaren negentig.

Daarnaast stonden zij *stand-by* om voor de Verenigde Naties waar dan ook ter wereld nieuwe vredesoperaties voor te bereiden. Dit gebeurde in de loop der jaren onder andere in Belgisch Kongo (1960), Iran-Irak (1984), Koeweit (1991) en Bosnië (1992).

Het opereren onder gevaarlijke omstandigheden en daarover rapporteren aan de Veiligheidsraad in New York was lange tijd een belangrijk kenmerk van de UNTSO-operatie. Een veeg teken was al het feit dat de eerste twee Nederlandse waarnemers in 1956 prompt na aankomst de Suezcrisis en -oorlog meemaakten.

Zij waren ooggetuige van de Israëli-sche aanval op de (door Egypte

beheerde) Gazastrook en – na de oorlog – van de oprichting van het eerste internationale *peacekeeping*-leger ooit: de *United Nations Emergency Force* (UNEF). De strijd in het Midden-Oosten was bepaald geen onbeduidend conflict. De ogen van de wereld waren er op gericht.

Het Israëli-sch-Arabische vraagstuk houdt de gemoederen in de wereld inmiddels al meer dan vijftig jaar bezig. Tot op de dag van vandaag is het conflict in het Midden-Oosten uiterst explosief van aard en werkt het als een negatieve katalysator op de verhouding tussen het Westen en de Arabische wereld.

Bijdrage van Nederland

De vraag is daarom gerechtvaardigd hoe Nederland bij deze opmerkelijke missie terecht kwam. Wat waren de argumenten van de Nederlandse regering om deel te nemen aan UNTSO? Was er sprake van toeval of politieke berekening?

Speelde de situatie in het missiegebied een rol bij de besluitvorming? Werd er een risicoanalyse gemaakt van de (destijds nieuwe) taak? Of ging het de politiek louter om het principe en het prestige?

Een beschrijving van de eerste uitzending van Nederlandse militairen naar de UNTSO-missie is in deze context op zijn plaats. Hoe verliep deze vroege Nederlandse bijdrage aan het systeem van internationale crisisbeheersing? Wisten de eerste twee officieren wat

* De auteur is wetenschappelijk medewerker bij het Instituut voor Militaire Geschiedenis in Den Haag. In september verscheen van zijn hand een boek over de Nederlandse militaire bijdrage aan UNTSO getiteld *Waarnemers op heilige grond. Nederlandse officieren bij UNTSO, 1956-2003* (ISBN 90 5352 951 9, € 24,90, Boom, Amsterdam 2003). Dit artikel is een bewerking van het eerste hoofdstuk uit dat boek.

hen te wachten stond? Waren zij voorbereid? En hoe ervoeren zij – als pioniers van een nieuwe defensietaak – het optreden onder de vlag van de Verenigde Naties?

De Suezcrisis

De eerste twee Nederlandse officieren die in de zomer van 1956 naar het Midden-Oosten werden uitgezonden, de ritmeester der cavalerie E.C. baron Van Heeckeren van Molecaten en kapitein der infanterie J.A. Bor, arriveerden in een periode van oplopende spanning tussen Israël en zijn buurstaten.

De bestandsafspraken van de oorlog van 1948-1949, die zeven jaar eerder een voorlopig einde hadden gemaakt aan de Israëlisch-Arabische strijd, stonden in de zomer van 1956 onder zware druk. Het aantal incidenten aan de wapenstilstandslijn tussen Jordanië en Israël was groot, terwijl de situatie aan de grens van de joodse

staat met Egypte kort na de aankomst van de Nederlandse officieren erg zou verslechteren.

Een nieuwe oorlogsronde

Aanvankelijk merkten de beide Nederlanders, die na een paar dagen acclimatiseren werden gestationeerd bij de Egyptisch-Israëlische *Mixed Armistice Commission* (EIMAC) van UNTSO in de Gazastrook, nog weinig van de oorlogszuchtige sfeer. Van Heeckeren vond het waarnemerswerk in zijn 'vrij afgelegen' waarnemingspost langs de bestandslijn zelfs saai.

Bor had soortgelijke ervaringen. In 1986 vertelde hij in de *Legerkoerier* over de eerste dagen van zijn detachering:

Het was meer een kwestie van je gezicht laten zien, want er waren nauwelijks incidenten. Ook in Libanon was het toen nog doodstil. Syrië schoot af en toe met artillerie naar Israël. Aan de Jordaanse grens waren er wel veel beschietin-

gen maar dat was een heel eind van ons vandaan.

Deze idyllische situatie duurde echter niet lang. Binnen de kortste keren zou het zeer spannend worden in het gebied waar de Nederlandse officieren waren geplaatst, en zou er naar aanleiding van de Suezcrisis een nieuwe oorlogsronde worden uitgevochten. Die kwam niet uit de lucht vallen.

De Verenigde Naties waren er sinds de eerste Israëlisch-Arabische oorlog van 1948-1949 niet in geslaagd om de afgesproken wapenstilstanden op een redelijke wijze door de partijen te laten naleven en evenmin om deze als uitgangspunt te gebruiken voor een meer permanente vredesregeling.

Israël en zijn Arabische buurstaten lagen al een paar jaar op ramkoers. Vooral de acties van Palestijnse zelfmoordcommando's, opgeleid en bewapend door Egypte, berokkenden Israël sinds 1955 veel schade en deden in dit land het idee ontstaan dat

Ritmeester Van Heeckeren van Molecaten op patrouille in de Gazastrook, 1956

(Foto: E.C. van Heeckeren van Molecaten)

een 'preventieve oorlog' tegen de Arabische zuiderbuur wellicht onvermijdelijk was.

Wapenwedloop

Israël en Egypte kwamen steeds scherper tegenover elkaar te staan. Een grote Israëliëse aanval op een Egyptisch legerkamp bij Gaza-stad, in februari 1955, had deze nieuwe conflictperiode ingeluid. Egypte, dat zijn militaire zwakte door de aanval zag blootgelegd, ging op grote schaal wapens kopen in het Oostblok. Er ontstond een wapenwedloop.

Tegelijkertijd werden Palestijnse activisten, zogenaamde *fedayeen*, bewaand en op Israël afgestuurd. Het feit dat de sterke man van het Egyptische militaire regime, kolonel Gamal Abdel Nasser, zich internationaal opwierp als vertolker van het antiwesterse en antikoloniale Arabische nationalisme, en daarbij fel van leer trok tegen Israël, deed de situatie bepaald geen goed.

Israël raakte overtuigd van Nassers slechte bedoelingen en reageerde op ieder incident met steeds omvangrijkere militaire operaties. In Israëliëse legerkringen werd zelfs alvast een operatieplan ontwikkeld om het gehele Sinai-schiereiland op de Egyptenaren te veroveren.

De Egyptische regering stak uiteindelijk het lont in het kruisvat door op 25 juli 1956 over te gaan tot de nationalisatie van de Frans-Britse Suezkanaalmaatschappij, een oude droom van Egyptische nationalist. Ritmeester Van Heeckeren en kapitein Bor waren toen net een paar weken in het gebied.

De Egyptische overname van het Suezkanaal ging Israël, dat sowieso geen gebruik kon maken van deze belangrijke internationale waterweg, in eerste instantie niet aan. Maar deze daad bracht de Israëliërs, Fransen en Britten wel binnen een paar maanden bij elkaar in een militaire gelegenheidscoalitie tegen het Egyptische bewind. Eind oktober 1956 leidde de Suezcrisis tot oorlog.

Schietpartijen

VN-waarnemer Van Heeckeren maakte in de zomer van 1956 in zijn briefwisseling met thuis dan ook steeds vaker melding van schietpartijen en schermutselingen.

De lelijke vicious things gebeuren 's nachts, ambushing en killing of people. Dan wordt de volgende dag een onderzoek ter plaatse gehouden, maar het kwaad is gedaan, hatred is stirred up again,

schreef hij op 23 augustus 1956 huiswaarts. Hij gaf een voorbeeld.

This morning they had a good crack at each other. Voelde het gisteren, toen ik ter plaatse was, al aankomen. Je merkt al gauw wanneer de temperatuur ergens oploopt, en dan uit het niets barst het los. Meestal is het dan na een uurtje wel te stoppen, wanneer iemand ter plaatse is, that is.

Langs de bestandslijnen tussen Israël en Egypte hing de dreiging van een confrontatie in augustus en september 1956 dus merkbaar in de lucht. Van Heeckeren, nuchter:

Het politieke windje steekt hier wel wat op, vanwege het Suezkanaal. A kettle of fish, alsof het al niet werk genoeg is om de jongens zonder meer van elkaar te houden.

In oktober was de situatie zo ver geëscaleerd dat de Nederlandse VN-waarnemer het somber begon in te zien. 'Hier ziet de zaak er niet zo florissant uit', schreef hij zijn familie. Oorlog leek hem inmiddels onvermijdelijk, omdat de kloof tussen de partijen – de demarcatielijn was volgens hem letterlijk een geul van haat, verbittering en bloed – gewoonweg te diep was. Een terugblik bewees dat.

De aanloop: 'violent truce'

Sinds 1949 was het erg onrustig geweest langs de door de UNTSO-waarnemers bewaakte grenzen van

Israël. De verbittering in de Arabische wereld over de nederlaag van 1948-1949 was groot en de Israëliëse opstelling compromisloos. Gesprekken tussen de partijen – die vanwege de vijandige Arabische publieke opinie in stilte plaatsvonden – verzandden in onwil.

Aan de bestandslijnen had dit directe gevolgen. Het aantal provocaties en infiltraties nam toe. De officiële Wapenstilstandsakkoorden van 1949, bedoeld als opstap naar een definitieve vredesregeling, werden steeds minder goed nageleefd.

Wapenstilstandsakkoorden

Het waarnemerskorps van UNTSO, tijdens de oorlog van 1948-1949 in het leven geroepen door de Veiligheidsraad, was begin jaren vijftig vanwege het einde van de oorlogstoestand teruggebracht tot slechts 21 officieren uit de Verenigde Staten, Frankrijk en België (tegen zeshonderd een paar jaar eerder). Deze kleine groep zag toe op de naleving van vier Wapenstilstandsakkoorden tussen Israël en zijn vier Arabische buurstaten.

Vanaf 1953 werd de eenheid vanwege het grote aantal schendingen (aan met name de Israëliësch-Jordaanse wapenstilstandslijn) langzaam weer uitgebreid en gingen ook andere nationaliteiten deelnemen: Denen, Zweden, Nieuw-Zeelanders, Canadezen en Nederlanders.

De Amerikaanse *lieutenant-commander* (luitenant ter zee eerste klas) E. Hutchison was van 1951 tot 1954 één van de UNTSO-waarnemers. Hij tekende zijn ervaringen op in het boek *Violent truce*, dat een aardig beeld geeft van de situatie die de Nederlandse waarnemers in 1956 aantroffen. Hutchison arriveerde in november 1951 in Jeruzalem en werd geplaatst bij de HKJMAC, de UNTSO-bestandscommissie voor het Hasemitische Koninkrijk Jordanië en Israël.

Net als het hoofdkwartier van UNTSO zetelde deze commissie in de heilige

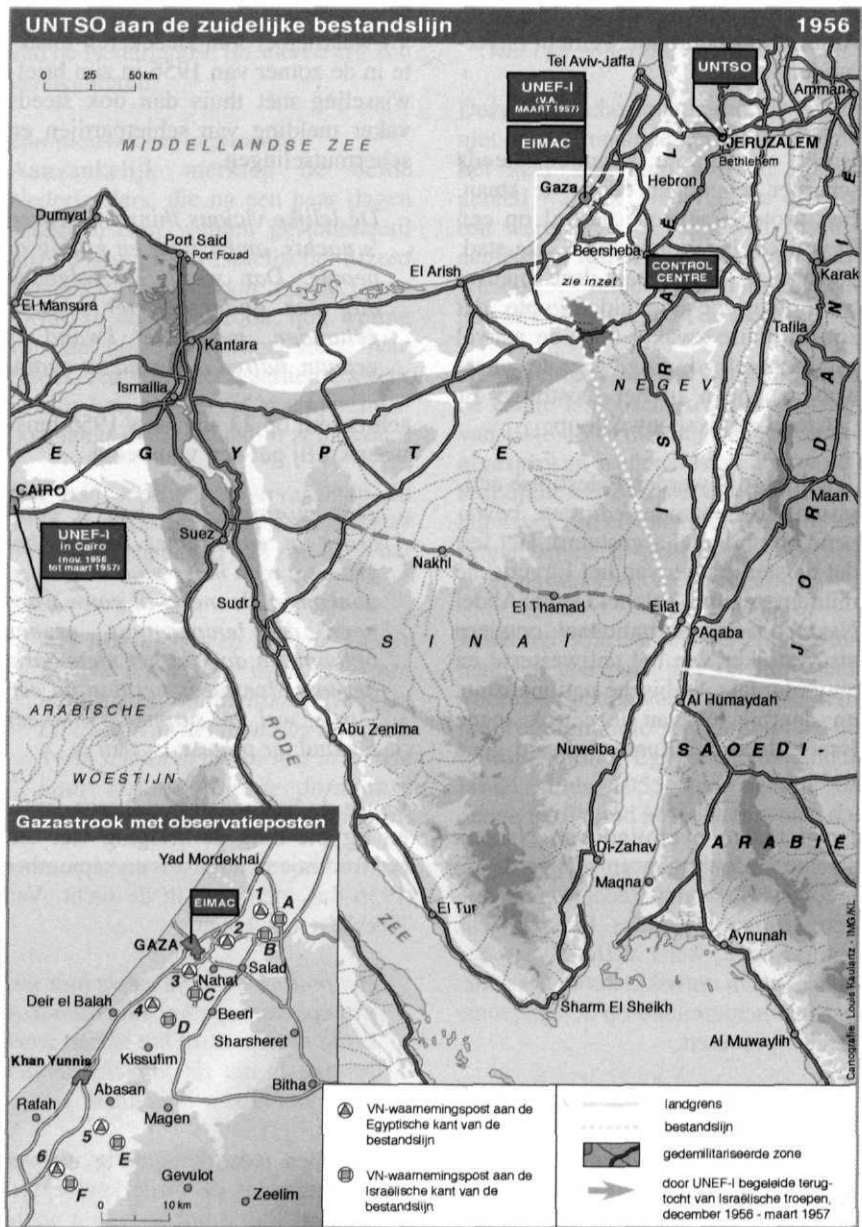
stad. Voorzitter van de *Mixed Armistice Commission* (MAC) was de Belgische generaal-majoor B.L. de Ridder. Officieren van diens staf reden Hutchison direct na zijn aankomst in een jeep langs de gehele Israëlisch-Jordaanse bestandslijn, 'van de rivier de Yarmouk in het noorden tot aan de Golf van Aqaba in het zuiden – meer dan 300 mijl wantrouwen en haat.' Na een rijexamen en een antecedenten-onderzoek werd Hutchison klaar bevonden om met zijn taken te beginnen.

De demarcatieliijn: incidenten

De Amerikaan werd vanaf het eerste moment geconfronteerd met de ongrijpbare kwestie waar het bij UNTSO allemaal om draaide: de demarcatieliijn, een 'onzichtbare en tijdelijke lijn die was vastgesteld om tot een staakt-het-vuren te komen.' Deze lijn, zo meende Hutchison meteen, nodigde uit tot moeilijkheden. Het meest labiel was het noordelijke gedeelte, dat begon bij het Meer van Tiberias en de gehele Westelijke Jordanoever tot aan de Dode Zee omvatte. Toezicht houden was hier een precare bezigheid, zo ontdekte de Amerikaanse marineofficier al snel.

Er waren dagelijks talrijke incidenten te onderzoeken en er vielen in die dagen veel doden bij illegale grensoverschrijdingen. 'Life was cheap along the border', aldus Hutchison. De meeste slachtoffers waren Palestijnen, van wie het grootste deel probeerde Israël binnen te komen om bezittingen terug te halen die ze hadden achtergelaten bij hun vlucht in 1948.

In de loop der tijd gingen deze 'infiltranten' zich bewapenen. Ook waren aan weerszijden van de bestandslijn criminelen en smokkelaars actief die een gevaar waren voor een ieder die hen betrapte. En ten slotte werden er – op beperkte schaal – aanvallen uitgevoerd door politiek gemotiveerde Arabieren op doelen in Israëlisch gebied.

'Eerst schieten, dan vragen stellen'
 Het Israëlische antwoord op de infiltraties was onverbiddelijk. Er werd altijd onmiddellijk geschoten en incidenten werden bestraft met harde vergeldingsacties aan de overkant van de grens, soms tegen hele dorpen. De reden voor dit beleid van 'eerst schieten, dan vragen stellen' was angst. De Israëlische politieke leiding vreesde dat de infiltraties de economie in de grenssteden en -dorpen zou ondermij-

nen, dat het het moreel van de joodse kolonisten zou aantasten en ertoe zou leiden dat zij zouden wegtrekken. Kortom, de Israëliërs waren bang voor de territoriale integriteit van hun jonge natie.

De aanwezigheid van de VN-waarnemers weerhield de strijdende partijen op geen enkel moment van militair optreden. Vooral de Israëliërs gingen hun eigen gang en hadden volgens

Hutchison weinig respect voor het werk en de status van de blauwe baretten. Israëliische soldaten bedreigden de internationale waarnemers regelmatig of vuurden gericht op hen als hun aanwezigheid in een bepaald gebied niet gewenst was.

De onbeperkte bewegingsvrijheid die de waarnemers officieel genoten, was aan Israëliische kant altijd een dode letter. Het Israëliische leger opereerde onverstoort volgens de eigen beginselen van 'eerst schieten, dan vragen'. Achteraf werden de gebeurtenissen volgens Hutchison vaak verdraaid en werd over de rol van de Israëliische eenheden gelogen.

Aanval op Qibya

Een aanval die Israël echter niet kon uitleggen en die uitgroeide tot een groot internationaal incident, was die op het Jordaanse plaatsje Qibya, op de Westelijke Jordanoever. Als vergelding voor een aanslag met een handgranaat in het dorp Tirat Yahuda, waarbij een joodse vrouw en haar twee kinderen waren gedood, trok een speciale Israëliische formatie, Eenheid 101 geheten, Qibya in de nacht van 14 op 15 oktober 1953 binnen.

De Israëliische commando's, onder bevel van de jonge majoor Ariel Sharon, maakten 45 huizen met de grond gelijk. De woningen werden opgeblazen met de bewoners er veelal nog in. Van de dorpsbewoners kwamen er 69 om het leven.

UNTSO-waarnemers waren snel ter plaatse, Hutchison ook. Hij schreef:

Eén beeld dat zich op mijn netvlies brandde was dat van een Arabische vrouw op een hoge berg puin. Hier en daar tussen de stenen zag je een kleine hand of voet uitsteken. De blik van de vrouw was leeg, gespeend van ieder gevoel. Ze zat op de stapel stenen die de levenloze lichamen bevatte van haar zes kinderen. Het met kogels doorzeefde lichaam van haar echtgenoot lag met het gezicht naar beneden op de stoffige weg voor haar.

Internationale media

De wraakactie werd breed uitgemeten in de internationale pers en zette Israël in een kwaad daglicht. Dat was voor die tijd bijzonder, want de internationale gemeenschap – zeker het westerse deel – stond destijds erg sympathiek tegenover de joodse staat. Dat bleek ook wel, zo merkte Hutchison op, want de vernietiging van Qibya werd in de media belicht als zou de operatie een uitzondering op de regel zijn. Dat was echter onjuist. Want: 'Er vonden de hele tijd kleine Qibyas plaats, maar die werden nooit gemeld.'

Ondanks deze en vele andere negatieve ervaringen gedurende zijn driejarige uitzending bleef de Amerikaanse marineofficier in zijn boek optimistisch over UNTSO zelf. De missie was nuttig omdat ze in het beste geval zou kunnen zorgen voor een duurzame vrede tussen alle betrokken partijen in het Israëliisch-Arabisch conflict, vond hij. Als de wil tot zo'n vrede er maar zou zijn.

Dit laatste ingrediënt had echter tot dan toe ontbroken. Het was voor Hutchison (hij schreef zijn boek in 1956) daarom zonneklaar dat UNTSO een moeilijke missie was waarvan de uitvoerders maar moesten hopen op betere tijden.

Nederland gaat meedoen

Dit waren ongeveer de omstandigheden in het Midden-Oosten toen een paar duizend kilometer daarvandaan, in Den Haag, een besluitvormingsproces op gang kwam om Nederlandse militairen uit te zenden naar de UNTSO-missie. De aanzet daartoe werd gegeven door een groep oud-militairen met interesse voor het destijds nieuwe, 'blauwe werk' in dienst van de Verenigde Naties.

Op 15 november 1955 kreeg een hoge ambtenaar van het ministerie van Buitenlandse Zaken, dr. C.L. Patijn, onaangekondigd bezoek van luitenant-kolonel buiten dienst C. van

Swieten. Deze overste had in een krant gelezen dat het Europese hoofdkwartier van de Verenigde Naties in Genève functionarissen zocht voor de zogenoemde 'UN Field Service'. Dit was een dienst, zo stond in het krantenknipsel, die in het algemeen tot taak had 'eigendommen en voorraden van de VN te bewaken en leden van de missies te beschermen.'

Van Swieten liet weten zeer geïnteresseerd te zijn. De overste b.d. vroeg Patijn daarom om bij de Verenigde Naties te informeren of er in de *Field Service* misschien plaats was voor (oud-)officieren van het Nederlandse leger.

Naar aanleiding van deze belofte stak de Nederlandse diplomatie in december 1955 haar voelhorens uit via de Permanente Vertegenwoordiging bij de Verenigde Naties in New York en Genève. Aanvankelijk waren de reacties negatief. De Nederlandse diplomaten ontdekten dat er alleen behoefte was aan vaktechnisch personeel met een lage rang.

Maar toen in het voorjaar van 1956 in de media geruchten gingen circuleren dat de leiding van UNTSO het aantal militaire waarnemers vanwege oplopende spanningen in het gebied wilde uitbreiden en de situatie in Israël bijna dagelijks voorpaginanieuws werd, bood Nederland de vrijwilligers toch aan de Verenigde Naties aan.

Formeel VN-verzoek

Al snel daarna bleek dat de oud-militairen die zich bij het ministerie hadden aangemeld (het waren er inmiddels acht) niet in aanmerking kwamen voor een aanstelling. Zij waren te oud en te hoog in rang, zo bleek uit een eisenlijstje dat Buitenlandse Zaken kreeg toegestuurd. Het ministerie stelde de betrokkenen hiervan op de hoogte.

Op hetzelfde moment kwam er in Den Haag echter een formeel verzoek binnen van het VN-secretariaat 'to provide two military officers of the ranks of captain or major to serve as milita-

ry observers in the United Nations Truce Supervision Organization.' Het verzoek bevatte een opsomming van de inmiddels bij Buitenlandse Zaken bekende eisen, met als specificatie dat de officieren bij voorkeur tussen de 25 en 35 jaar oud moesten zijn.

De formele aanvraag was dus binnen, en werd ter kennisgeving aan minister van Oorlog C. Staf gestuurd. De ministeries van Buitenlandse Zaken en Oorlog gingen vervolgens een ambtelijk debat aan over de uitzending van twee officieren. Uit een memorandum van de ministers van Buitenlandse Zaken J.W. Beyen en J.M.A.H. Luns¹ van 22 mei 1956 aan hun secretaris-generaal over een discussie in de ministerraad over dit onderwerp, bleek dat Staf (en met hem de defensietop) zich tegen het meedoen aan UNTSO verzette.

Het duo schreef:

De Minister van Oorlog en Marine heeft gezien dat men doende is Nederlandse officieren uit te zoeken, die zouden kunnen deelnemen aan wapenstilstandscommissies [in het Midden-Oosten]. Spreker acht het belang om hieraan mede te doen niet zo groot.

Afwijzing van de VN-aanvraag

Het was daarom geen verrassing dat de minister van Oorlog een verzoek om twee actief dienende officieren voor Palestina vrij te maken, een paar dagen later officieel afwees. Zijn argument daarvoor was dat hij niet voldoende personeel beschikbaar had. Het leger kampte met een tekort aan beroepskader. Bovendien gaf Staf met zijn afwijzing uiting aan de op zijn ministerie en bij de krijgsmacht delen

levende negatieve gevoelens over vredesoperaties.

De hoge militairen en beleidsmakers van Oorlog waren niet gecharmeerd van deze vorm van semi-militaire inzet, die, zo dachten zij, afbreuk zou doen aan de veel belangrijker Nederlandse taak om – in het kader van de NAVO – West-Europa tegen de legers van het Warschaupact te verdedigen. Ondertussen kwam er van de Permanente Vertegenwoordiging in New York een kattebelletje dat het 'hier een zonderlinge indruk maakt dat Nederland nog steeds geen opgave heeft verstrekt van beschikbare officieren.' De vertegenwoordiger drong aan op 'spoedige verstrekking gegevens'.

De ambtenaren van Buitenlandse Zaken vroegen daarop aan Luns of hij niet met Staf kon gaan praten. Zij gaven hun minister vier argumenten mee waarom Nederland aan de VN-missie zou moeten meedoen:

1. omdat er een formeel verzoek van de VN lag,
2. omdat Nederland lid was van de VN en dat verantwoordelijkheden met zich meebracht,
3. omdat het aantal van twee officieren op de keper beschouwd niet zo veel was, en
4. omdat die officieren door de deelname ook nog eens internationale ervaring zouden opdoen.

Een analyse van de situatie in het Midden-Oosten, zoals hiervoor beschreven, werd echter niet gemaakt.

De kwestie kwam aan de orde in de Ministerraad van 4 juni 1956. Daar draaide de discussie er vooral om of het verzoek van de VN niet was 'uitgelokt' door het oorspronkelijke initiatief van de Nederlandse oud-officieren om zich voor een vredesoperatie beschikbaar te stellen. Uiteindelijk bleek het een triviale taak. Op een memo over deze discussie schreef minister Luns op 5 juni met de hand: 'Minister Staf heeft mij verklaard dat indien ik tot de conclusie kom dat het nodig is, hij zijn bezwaren zal laten

vallen. Er kan derhalve voortgang worden gemaakt'. En dat bleek wel, want een dag later kon Luns er aan toevoegen: 'Heb minister Staf gebeld. Die is accoord.'

Alsnog overstag

Staf had zich dus laten overtuigen door de politieke argumenten van Luns. Die had in de ministerraad benadrukt dat hij deelname aan UNTSO vooral wenselijk achtte 'in verband met de ervaring die deze officieren opdoen, de berichtgeving over deze zaak en ter ondersteuning van de bestandspolitiek.' Dezelfde dag dat Staf overstag ging deeltte de nationale vertegenwoordiger in New York het secretariaat van de Verenigde Naties daarom mee dat Nederland twee officieren ging selecteren voor een betrekking bij UNTSO. Het Ministerie van Oorlog ging op zoek naar geschikte kandidaten.

Waarnemer in Gaza

De keuze viel na een doorlichting van vijftig militairen op 25 juni 1956 dus op ritmeester Van Heeckeren en kapitein Bor. De grote talenkennis van beide officieren en het feit dat zij vrijgezel waren, speelde daarbij zeker een rol. Tijd voor een gedegen voorbereiding was er verder niet. Op 9 juli zat het tweetal in het vliegtuig naar Beiroet (er was nog geen rechtstreekse lijnvlucht van Schiphol naar Israël).

Zij kregen een diplomatiek paspoort mee en in hun bagage zaten een verrekijker en een schrijfmachine. Via Beiroet en Jeruzalem kwamen ze, zoals gezegd, bij de bestandscommissie EIMAC in Gaza-stad terecht. Volgens Van Heeckeren toentertijd 'een arm, overbevolkt Palestijns vissersplaatsje'.

Oplopende spanningen

Hoewel hun detachering rustig begon, werden de Nederlandse waarnemers na een paar weken stevig met hun neus op de feiten gedrukt. Eén van hun eerste ervaringen met de risico's van het VN-werk was namelijk 'een

¹ In het kabinet Drees-III (2 september 1952 – 13 oktober 1956) regeerden op het ministerie van Buitenlandse Zaken twee ministers. De partijloze oud-bankier en ex-IMF-directeur mr. Johan W. Beyen was eerste minister, met aan zijn zijde de KVP'er mr. Joseph M.A.H. Luns als minister zonder portefeuille. Beyen deed Europese zaken en NAVO-aangelegenheden, Luns o.a. bilaterale zaken, Indonesië, de Verenigde Naties en de Benelux.

geweldige ontploffing', aldus Van Heeckeren in zijn correspondentie.

Rasmussen, een jonge Deense verbindingsofficier bij de VN, was op een mijn gereden. Ik zie nog zijn verlaten VW'tje staan, waarmee hij uit Denemarken was gekomen om daar met een jeep de lucht in te vliegen.

Maar:

Alles went, ook het voortdurend gevaar zelf op een mijn te storten. Het was dagelijkse werkelijkheid. In het dorpje Kanjynis [Khan Yunis] waren antitankmijnen met ontstekers op de markt te koop. Het aangrenzend stalletje verkocht vriendelijke tapijtjes. Made in Holland.

Voor het toezicht op de bestandslijn (de 'groene lijn') en de wapenstilstand waren er door de staf van de EIMAC twaalf waarnemingsposten opgezet: zes langs de Egyptische zijde van de lijn en zes aan de Israëlische. Voorzitter van de EIMAC was in die tijd de Amerikaanse luitenant-kolonel R. Bayard. 'Het wachtrooster voor de waarnemingsposten beheerste ons leven', aldus Van Heeckeren.

Wij kenden de morningshift van 06.30 tot 11.30 uur en de after-noonshift van 13.30 tot 17.00 uur. Iedere waarnemer deed een shift per dag. In de vroege ochtend of middag gingen wij op stap, gehuld in witte jeep, gewapend met kijker, kaart, kompas en radio, beladen met lectuur en aan Egyptische zijde vergezeld van een verbindingsofficier. Het terrein kenden wij door en door, zodat niets ons meer ontging.

Om het halfuur moest de waarnemer via de radio contact zoeken met Gaza-stad en zich melden. Tussendoor was het volgens Van Heeckeren zaak op te blijven letten, maar 'een diefstal, schieten over de demarcatielijn of het overvliegen van de lijn was eigenlijk routine'.

Veel ernstiger waren de bestands-schendingen ver in het Israëlische achterland,

vuurovervallen en de fedayeen-activiteit, natuurlijk gevolgd door repressaillemaatregelen van de andere kant. De fedayeen zijn Arabische zelfmoordgroepen, die diep in het Israëlische gebied sabotage-daden plegen, of mijnen en hinderlagen leggen. Omdat hier het principe 'oog om oog, tand om tand' geldt, wordt het gauw duidelijk, dat dit soort incidenten het toch al zo labiele bestand in een oorlogstoestand heeft doen verglijden.

Het hoofdkwartier van de EIMAC in Gaza-stad, van waaruit Van Heeckeren en Bor hun werk deden (Foto: UNTSO)

De spanningen liepen een paar weken na aankomst van de Nederlanders dus al hoog op. De nationalisatie van de Suezkanaal-maatschappij door Egypte op 25 juli zette de situatie vervolgens op scherp. Achter de schermen begonnen Britse, Franse en Israëlische militairen een plan op te stellen om Egypte voor deze daad te straffen. De Fransen en de Britten wilden Nasser ten val brengen en het strategisch en economisch belangrijke Suezkanaal weer onder controle krijgen.

De Israëliërs hadden geen direct belang in de crisis op zich, maar zagen wel veel voordelen in een gezamenlijke oorlog van de drie landen

tegen hun grootste vijand. Zoals: het uitschakelen van de slagkracht van het Egyptische leger, het beëindigen van de Palestijnse fedayeen-aanval-ten, het creëren van een militair-geografische buffer in de Sinaï en het openen van een zuidelijke handelsroute vanuit de havenstad Eilat naar de Indische Oceaan.

Uiteenlopende belangen

De Britten, die bittere herinneringen hadden aan het joodse optreden in hun oude mandaatgebied Palestina en daarom sinds 1948 sterk pro-Arabisch waren, verzetten zich in eerste instantie tegen de deelname van Israël

aan de aanval. Parijs bracht de oude vijanden bij elkaar. De Fransen bedachten een scenario waarin een Israëlische aanval op Egypte het excuus zou worden voor de andere twee, beiden permanent lid van de VN-Veiligheidsraad, om in te grijpen.

Frankrijk en Groot-Brittannië zouden zo ogenschijnlijk interveniëren in een oorlog tussen Egypte en Israël om de vrije doorgang van internationaal scheepsverkeer door het Suezkanaal veilig te stellen. De afspraken tussen de drie samenzwerende landen werden vastgelegd in het zogenoemde 'Protocol van Sèvres' en getekend op 24 oktober 1956. →

De Force Commander UNEF, generaal-majoor Burns (midden), ontmoet de Israëlische bevelhebber Dayan (links). Tussen beide in staat kapitein Bor, op dat moment G2 in de interim-staf van UNEF (Foto: J.A. Bor)

De Suezoorlog

Israël mobiliseerde zijn strijdkrachten drie dagen later, op zaterdag 27 oktober. Het land rechtvaardigde deze actie als een defensieve daad, nodig om de grens beter af te sluiten tegen aanvallen van Palestijnse fedayeen. De commandant van UNTSO, de Canadese generaal E.L.M. Burns, maakte zich daarover weinig zorgen. Er waren immers wel vaker (gedeeltelijke) mobilisaties geweest, zo schreef hij in zijn memoires.

Toen hij echter diezelfde dag met eigen ogen de omvang van de mobilisatie aanschouwde tijdens een tochtje naar het strand, ging hij over dit optimisme twijfelen. Ook kapitein Bor zag de grote troepenbewegingen op

de kustwegen naar Gaza en concludeerde dat een oorlog ophanden was.

Evacuaties

Op maandag 29 oktober, om tien uur 's avonds maakte de Israëlische radio officieel bekend dat de aanval was geopend op kampen van de fedayeen in de Sinäi. Niet alle VN-waarnemers waren meteen van dit feit op de hoogte. Van Heeckeren:

Op 30 oktober maakte ik mij 's ochtends klaar om naar de waarnemingspost te gaan, toen onze voorzitter zijn hoofd om de deur stak en vroeg: 'Where the hell are you going?' Ik antwoordde dat ik 'O.P. duty' had. 'No O.P. today, there's a war on', was het laconie-

ke antwoord. In de nacht van 29 op 30 oktober was Israël het Sinäischiereiland binnengerukt.

Diezelfde dag nog besloot generaal Burns tot een evacuatie van al het VN-personeel in Israël dat niet beslist op zijn post hoefde te zijn, zoals dat van de vluchtelingenbeheersorganisatie UNRWA (de *United Nations Relief Works Agency for Palestinian Refugees*) en de administratieve medewerkers van UNTSO.

Ook de familieleden van het personeel moesten van Burns een veilig heenkomen zoeken. UNTSO was verantwoordelijk voor deze evacuatie, die op 31 oktober werd voltooid. Alleen in de Gazastrook deed zich

een probleem voor. De VN'ers daar, ook de Nederlanders, zaten ingesloten en konden niet weg. De Egyptisch-Palestijnse enclave was omsingeld door Israëlische troepen. Op 1 november namen die de zuidpunt van de strook in en was de weg naar Egypte definitief afgesneden. De verdedigers zaten als ratten in de val. Het personeel van UNTSO deelde hun lot.

Van Heeckeren:

Wij wisten dat de verdedigers van Gaza, al waren zij tienduizend man sterk, tegenover de Israëliërs geen schijn van kans hadden. Het waren Palestijnse troepen onder commando van Egyptische officieren. Zij waren slecht getraind, slordig van tenue en zeer slecht gedisciplineerd. De kwaliteit van het kader werd door ons ook niet erg hoog gewaardeerd. (...)

In de loop van de ochtend van de eerste november kregen wij bericht dat een Israëlische aanval zich oost van Gaza begon af te tekenen. Wij kregen order in paren patrouilles te rijden om te zien hoe het met de zaken stond.

De Nederlandse officier reed met een collega zuidwaarts, was ooggetuige van een mortieraanval op het vliegveld van Gaza en werd halverwege de strook tegengehouden door Egyptisch-Palestijnse soldaten: ze mochten niet verder. Bij het plaatsje Khan Yunis werd gevochten.

Terugrijdend naar ons gebouw, zagen wij in de stad, dat jongens in grote haast met Lee Enfields bewapend werden. Zogenaamd 'civil defence'! [...] De toestand op dat moment was duidelijk: de Israëlische strijdkrachten sloten Gaza steeds verder in.

Intussen was er een smaldeel van de Amerikaanse Zesde Vloot, bestaande uit een viertal torpedobootjagers, een transportschip en een landingsvoertuig, voor de kust van de Gazastrook verschenen. De voorzitter van de EIMAC, de overste Bayard, zocht via

de radio contact met zijn landgenoten en werkte een evacuatieplan uit.

Een verstandige voorzorgsmaatregel, aldus Van Heeckeren.

Maar voorlopig werd deze evacuatie nog niet nodig geacht.

Het oorlogsgeweld kwam ondertussen wel dichterbij. Bor:

Wij versterkten onze waarnemingspost met zandzakken en hingen grote UN-vlaggen op om duidelijk herkenbaar te zijn. Verder wachtten wij op de onafwendbare aanval.

Rondom Gaza-stad werd nu geschoten met artillerie. Van Heeckeren:

Tegen vijf uur in de middag, de zon begon al onder te gaan, kwamen een paar oude jachtvliegtuigen over. De stellingen om Gaza werden met raketten en mitrailleurs bewerkt. Ik had medelijden met onze verdedigers, die allerminst op dit soort medicijn waren ingesteld.

Gedurende de nacht gingen deze aanvallen door. Van Heeckeren observeerde het strijdtoneel vanaf het dak van het VN-gebouw in de stad, 'om niets van het toneel te missen'.

Tegen de ochtend, toen er bommenwerpers boven Gaza verschenen en een Israëlische doorbraak op handen leek, besloot zijn commandant het evacuatieplan in gang te zetten. Zelf bleef Bayard met een klein aantal waarnemers achter om te bemiddelen tussen de strijdende partijen.

Ritmeester Van Heeckeren zat bij de groep evacués die vroeg in de ochtend op het strand bij Gaza werd opgepikt door een Amerikaans landingsvaartuig. Het gezelschap werd afgezet op het troepentransportschip *USS Cambria*, dat werd beschermd door de torpedobootjagers.

Door middel van verrekijkers bleven de VN-militairen volgen wat er zich op het land afspeelde. Vlak voor de kust kruiste het landingsvaartuig rond om Bayard en de achtergebleven

waarnemers, onder wie kapitein Bor, in geval van nood op te pikken.

Capitulatie

Bayard en zijn mannen hadden het echter te druk met bemiddelen. De militaire gouverneur van Gaza, een Egyptische generaal-majoor, had besloten zich over te geven. De EIMAC-voorzitter stelde de Israëlische belegeraars van de stad hiervan op de hoogte. Nadat alle eenheden over de capitulatie waren ingelicht, brachten Bayard en Bor de Egyptische generaal naar de Israëlische commandant, zodat hij de overgave persoonlijk kon bestendigen. In de vroege middag van 2 november 1956 was de strijd om Gaza ten einde.

Israël had de Gazastrook nu in handen, evenals een groot deel van de Sinai. De aanval op Egypte verliep precies zoals de plannenmakers het hadden bedacht. Terwijl Israëlische legereenheden een achtervolging inzetten door de Sinai-woestijn op de terugtrekkende Egyptenaren, bombardeerden Britse en Franse vliegtuigen Egyptische militaire bases en vliegvelden. Egypte had namelijk, zoals voorspeld, geen gehoor gegeven aan het ultimatum van de koloniale machten om zich terug te trekken van het Suezkanaal.

Op 5 november, toen het Israëlische leger zijn doelstellingen bijna had gehaald en de gehele Sinai ongeveer in handen had, voerden Britse en Franse eenheden luchtlandingen uit bij de steden Port Said en Port Fouad op de kop van het Suezkanaal. Een dag later landde er een grote invasiemacht op dit bruggenhoofd en begonnen de twee Europese legers aan een opmars langs het kanaal naar het zuiden. Grote druk van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie zou die opmars echter vroegtijdig beëindigen.

De 'United Nations Emergency Force' (UNEF)

De Suezoorlog veroorzaakte op het hoofdkwartier van de Verenigde Naties in New York een storm van

diplomatiek overleg. Veel landen, zeker de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, waren woedend over de aanval, die in veel opzichten een stuip-trekking was van het in hun ogen achterhaalde kolonialisme. Niettemin kon de internationale gemeenschap in de Veiligheidsraad niets uitrusten vanwege de Franse en Britse veto-rechten.

Gremium van actie werd daarom de Algemene Vergadering, waar een meerderheid van de lidstaten op 2 november een gebruikelijke oproep tot een staakt-het-vuren afkondigde.

Het zwaar beschadigde voertuig van VN-radiotelegrafist Rasmussen, die er in juli 1956 mee op een mijn reed. Het incident met dodelijke afloop maakte een diepe indruk op de net gearriveerde Nederlandse officieren

(Foto: H. Kanon)

Uniek experiment

Op 4 november werd er op initiatief van de Canadese delegatie een nieuwe resolutie ingediend die voorzag in de oprichting van een 'emergency international United Nations Force' om de gewenste wapenstilstand te bewerkstelligen. Het idee werd met 75 stemmen voor, 19 onthoudingen en geen enkele stem tegen door de

Algemene Vergadering overgenomen. Het secretariaat van de VN kreeg de opdracht om dit in de geschiedenis unieke experiment met vredeshandhaving 'peacekeeping' op te starten. Dat gebeurde in samenwerking met de centrale staf van UNTSO. Het eerste wat secretaris-generaal Dag Hammarskjöld deed om aan de wens van de Algemene Vergadering te voldoen, was generaal Burns aanstellen als *Force Commander* van de beoogde 'politiemacht'. Samen maakten hij en de commandant van UNTSO daarna een plan om deze vredeshandhavende VN-macht langs het front bij het Suez-

kanaal als een stootkussen tussen de partijen te positioneren.

Het zou de taak van de internationale interpositiemacht worden om het kanaal weer begaanbaar te maken voor internationaal scheepsverkeer, om toe te zien op de terugtocht van de Britse, Franse en Israëliëse troepen, en om de rust te bewaren langs de oude bestandslijnen van 1949.

Uit de grond gestampt

De *United Nations Emergency Force*, zoals het VN-leger al snel ging heten, werd in korte tijd uit de grond gestampt. Zodra de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie er in slaagden om Frankrijk, Groot-Brittannië en Israël op 6 november met hun aanval te laten stoppen, zette Burns een uit UNTSO-personeel samengestelde interim-staf op voor UNEF. De Nederlandse kapitein Bor werd de G2 (het hoofd van de inlichtingensectie) van deze staf. UNEF vestigde zich op 12 november in de Egyptische hoofdstad Caïro en begon voorbereidingen te treffen voor de binnenkomst van de eerste infanteriebataljons. Het UNTSO-hoofdkwartier stuurde in de tussentijd tien waarnemers naar het Suezkanaal om alvast toezicht te houden op het staakt-het-vuren van 6 november en assistentie te verlenen aan de UNEF-eenheden tijdens de eerste weken van hun ontplooiing. De eerste bataljons begonnen vanaf 15 november binnen te druppelen.

In de loop van december werden de meeste posities in de UNEF-staf overgenomen door officieren van landen die een bijdrage leverden aan de vredesmacht. Kapitein Bor werd ontheven van zijn functie en keerde terug naar UNTSO. Eind december 1956 zag de vredesmacht tenslotte toe op de aftocht van de Franse en Britse troepen uit hun bruggenhoofd rond Port Said en Port Fouad.

UNEF hergroepeerde zich vervolgens om de gefaseerde terugtocht van het Israëliëse leger uit de Sinaï mogelijk te maken. De waarnemers van UNTSO werden hierbij betrokken. Zij waren liaison tussen de partijen en deden voorverkenningen. De teruggave van de Sinaï en de Gazastrook werd in maart 1957 voltooid, waarna UNEF zich in Gaza-stad vestigde en langs de gehele Israëliësch-Egyptische bestandslijn een bufferzone bezette.

Conclusie: de crisis bezworen

De ontplooiing van UNEF bleek een

effectief instrument van internationale crisisbeheersing, die de Suezcrisis hielp beëindigen. De vredesmacht herstelde de status quo ante en bracht rust in het gebied. De Verenigde Naties bleven zo als vredesbewarende organisatie in de regio aanwezig, ondanks het feit dat Israël zich eenzijdig terugtrok uit de bemiddelingscommissie EIMAC en weigerde om de wapenstilstand van 1949 nog langer als uitgangspunt te hanteren voor zijn betrekkingen met Egypte.

UNTSO functioneerde daarom langs de Israëliisch-Egyptische bestandslijn voortaan aan de zijde van UNEF, en andersom. De VN-missies werkten veel samen en hadden gezamenlijke liaisonofficieren in Caïro en Tel Aviv.

Een geslaagde testcase

De Suezcrisis was voor de Verenigde Naties een geslaagde testcase. Hoewel de organisatie niet in staat was geweest om het conflict via het aanwezige mechanisme van de bestandscommissies te voorkomen, kreeg ze wel een belangrijke rol toegeschoven bij het oplossen ervan. Dankzij de steun van de twee grote mogendheden, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, werd effectief opgetreden om erger te voorkomen. Het VN-secretariaat ontplooipte daarbij de eerste peacekeeping-operatie ooit.

Een goede en onpartijdige informatievoorziening aan het VN-hoofdkwartier in New York was in de crisisdagen van november 1956 van groot belang. Die werd geleverd door de neutrale waarnemers van UNTSO. Enerzijds konden er tot 1956 dus vraagtekens worden geplaatst bij het nut van de blauwe baretten als bestandsonderhandelaars, maar anderzijds bewezen zij tijdens de Suezoorlog wel het belang van het middel van de militaire waarneming voor de internationale diplomatie.

Feit bleef echter dat nut en noodzaak van UNTSO in die beginjaren ter discussie stonden. De eerste Nederlandse waarnemers in Israël, Bor en Van Heeckeren, kwamen er al gauw achter dat het vredeswerk onder de vlag van de Verenigde Naties een moeilijke en ondankbare taak was. Zij werden

geplaatst bij een missie die in veel opzichten een ongewenste gast was geworden. UNTSO ontbeerde wat ze het meest nodig had: medewerking van de partijen. Zolang de Israëliërs en de Arabieren hun hakken in het zand zetten, kregen de Verenigde Naties niets gedaan.

'Deelname is internationale plicht'

Niettemin zaten de waarnemers in Israël voor een nobel doel: vrede en veiligheid in een nieuwe, naoorlogse wereldorde. Nederland hoopte daar – na aanvankelijk 'per ongeluk' op de missie geattendeerd te zijn – door middel van de twee officieren een bescheiden bijdrage aan te leveren. Het Nederlandse detachement werd tussen 1958 en 1965 dan ook uitgebreid tot vijftien militairen.

Dat deelname aan een neutrale waarnemingsmissie als UNTSO door een pro-Israëliërs natie als Nederland wellicht wat vreemd was, kwam verder bij niemand op. Het waren vooral de beleidsmakers en politici op het Departement van Buitenlandse Zaken die het meest enthousiast waren over het VN-werk in den vreemde. Zij vonden deelname een internationale plicht, die automatisch (zeg maar principieel) voortvloeide uit het lidmaatschap van de Verenigde Naties.

De UNTSO-uitzending kwam dus tot stand om politieke redenen. Een analyse van de situatie in het Midden-Oosten werd niet gemaakt, evenmin als van de omstandigheden waaronder de Nederlandse militairen moesten gaan werken.

Ook op het Ministerie van Oorlog, waar men heel wat koeler reageerde op het verzoek uit New York voor een bijdrage aan UNTSO, speelden operationele argumenten in dit opzicht geen rol in de besluitvorming. Daar hadden ze andere redenen om tegen deelname te zijn: de opbouw van de krijgsmacht in NAVO-verband en het voorbereiden van de territoriale verdediging tegen de gevreesde vijand uit het Oosten hadden voorrang en mochten niet worden gehinderd door semi-militaire activiteiten als vredesoperaties.

Tegenzin bij het Ministerie van Oorlog

Met tegenzin werkte minister Staf van Oorlog daarom aan de uitzending mee. In het tijdsbestek van enkele weken werden in juni 1956 twee geschikte officieren geselecteerd en naar Israël gestuurd. Van enige vorm van voorbereiding was geen sprake. De militairen, Bor en Van Heeckeren, belandden midden in de Suezcrisis en de oorlog die daaruit voortkwam. Zij waren ooggetuigen van de Israëliërs aanval op Gaza. Kapitein Bor werd vervolgens rechtstreeks betrokken bij de ontplooiing van de eerste vredeshandhavende VN-operatie uit de geschiedenis, UNEF-I.

In het voorjaar van 1957, toen de oorspronkelijke detachering van een jaar er voor beide officieren bijna op zat, kreeg ritmeester Van Heeckeren tot zijn teleurstelling het bericht uit Nederland dat hij zou worden overgeplaatst. De cavalerist was graag nog een jaar in het Midden-Oosten gebleven. Hij werd echter vervangen door de kapitein der infanterie J.J.M. Antoniëtti. Kapitein Bor zag een verzoek tot verlenging wél gehonoreerd. Hij bleef nog een jaar.

Literatuur

- Archief Verenigde Naties New York; UNTSO Chief of Staff – weekly reports 1956.
- Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag.
- Archief familie Van Heeckeren van Molecaten.
- Arthur ten Cate, *Waarnemers op heilige grond. Nederlandse officieren bij UNTSO, 1956-2003* (Amsterdam 2003).
- E.L.M. Burns, *Between Arab and Israeli* (Londen 1962).
- E.H. Hutchison, *Violent truce. A military observer looks at the Arab-Israeli conflict 1951-1955* (2de druk; New York 1956).
- E.C. van Heeckeren van Molecaten, 'Militair waarnemer in Palestina', *Mededelingen der Vereeniging Officieren Cavalerie* 17,6 (december 1956).
- Avi Shlaim, *The iron wall. Israel and the Arab world* (Londen 2000).
- J. de Waart, 'Juli 1956: eerste Nederlandse VN-waarnemers naar het Midden-Oosten', *de Legerkoerier* 39,6 (juni 1986).